

Tatjana Lazić

POLITIČKI STIL I POLITIČKI TEMPERAMENT

POLITICAL STYLE AND POLITICAL TEMPERAMENT

Sažetak

Autor analizira politički stil i politički temperament u kontekstu specifičnog individualnog ponašanja, kolektivnog sistema vjerovanja ili modela grupnog ponašanja dovodeći ih u vezu sa predstavnicima političkih elita i političkih partija. Autor nastoji da pronađe vezu između ličnih karakteristika i vještina i načina ispoljavanja i ispunjenja specifičnih političkih interesa.

Ključne riječi: *politički stil, politički temperament, politička kultura, politički skandali i afere, politički govor*

Summary

The author offers an analysis of political style and political temperament in the context of a specific individual behavior, collective system of beliefs or model of group behavior, by bringing them in connection with the representatives of political elites and political parties. The author attempts to find a link between personal characteristics and skills and ways of manifestation and fulfillment of specific political interests.

Key words: *political style, political temperament, political culture, political scandals and affairs, political speech*

Političko ponašanje pojedinca uslovljeno je dvjema intervenirajućim varijablama: političkom socijalizacijom i političkom kul-

tumom. Prva varijabla je dinamična i upućuje na proces odgajanja i pripreme pojedinca za akceptiranje i interpretiranje odgovarajućih političkih orijentacija, dok je druga varijabla statična i obuhvata skup znanja i vjerovanja o nekom političkom sistemu. Analitičko-interpretativni diskursi političko-bihevioralnog koda pojedinca kao člana političke zajednice ukazali su na to da se političko ponašanje zasniva na:

- a) društveno uslovljenim stavovima;
- b) vrijednostima i percepcijama;
- c) javnom mnijenju;
- d) crtama ličnosti.

Generalno posmatrajući, navedeni indikatori političkog ponašanja upućuju na korelacije između političkog stila i političkog temperamenta.

Politički stil

Simplifikovano određenje političkog stila koji vežemo za javne političke nastupe pojedinca u različitim povijesnim epohama i danas podrazumijeva elemente komunikativnosti (politička komunikacija), retoričko-pregovaračke sposobnosti i vještine u političkom razgovoru i lični šarm i osobnost (imidž). Pored individualnog stila u politici, mogu se nadalje analizirati i stil ureda i institucija, stil jedne grupe ili političke partije i stil nacije. Kada je riječ o nacionalnom stilu, njegove eksplicitne manifestacije najuočljivije su na ravni spoljne politike i međunarodnih odnosa.

Političku kulturu i politički stil objedinjuje normativno-integrativna komponenta teleološki usmjerena na analizu ponašanja (političkih) elita. Ova objedinjenost proistekla je najviše zahvaljujući starijoj funkcionalističkoj školi i njenom predstavniku B. Malinovskom, koji je kulturu tumačio kao „ogromni aparat prilagodbe, koji vježbom, spremnošću, učenjem o normama i izgradnjom ukusa spaja odgojno i prirodno dano i stvara biće čije se ponašanje ne može odrediti samo proučavanjem anatomije i fiziologije“.¹ U

¹ Klaus von Beyme, *Suvremene političke teorije*, Stvarnost, Zagreb, 1977, str. 187/188.

funkcionalističku teoriju političkog sistema pojam stila su uveli G. Almond i J. Kuleman predstavljajući ga kao kopulu između funkcija i struktura, ali sa nedovoljno definisanim stilskim nijansama u eksplanaciji načina na koji pojedine strukture obnašaju funkcije u datom sistemu. Primjera radi, političko-socijalna fragmentacija (fragmentacija i integracija) inicira kreiranje fragmentarne političke kulture, odnosno razjedinjenih političkih kultura i stilova koji su zbog odsustva konstruktivno-operabilne političko-kulturne matrice u procesu permanentnog mimoilaženja, divergencije i kolizije. Politički i socijalno urednija društva na Zapadu konfliktne potencijale nastoje redukovati i akomodirati u politički konstruktivne političko-diplomatske aktivnosti preusmjeravajući negativnu socijalnu energiju izvan umjesto unutar društva.

L. W. Pye i S. Verba politički stil u okviru političke kulture vežu za dva aspekta političkih sistema vjerovanja:

„a) na formalne kvalitete sistema vjerovanja koje su vrstom i načinom predstavljene u uvjerenjima, i

b) na neformalne norme interakcije koje regulišu vrstu u kojoj se primjenjuju temeljna uvjerenja u politici“.²

Konsekventno tome, slijedi da se norme stila, bez obzira na pluralnost političkih akcija i procesa, dedukuju iz statusa quo konvencionalnog ponašanja i stavljaju u službu konzerviranja određenog ponašanja i fiksiranja poželjnog političkog držanja i nastupa. Međutim, neopravdano je politički stil redukovati i uslovljavati „bitnim tipom djelujućih državnika“³ a da se u obzir ne uzmu i politički stilovi dominantnih političkih partija inkorporirani u političke programe i iz njih izvedene političke orijentacije, koje djeluju de/stimulirajuće na političku participaciju i involviranost građana u aktuelne političke procese unutar društva i državni politički stil prepoznatljiv u pragmatičnom kontekstu spoljne politike.

U tom smislu dva osnovna politička stila su ideološki, koji obuhvata „duboku afektivnu odanost jedinstvenom i eksplicitnom nizu političkih vrijednosti koje pokrivaju ne samo političke događaje

² Ibidem, str. 196.

³ Ibidem, str. 198

već i život u cjelini“⁴, i pragmatički stil, koji je komplementaran Veberovom ciljno-racionalnom djelovanju i sastoji se od „evaluacije problema u okviru njihovih pojedinačnih značenja, a ne u okviru nekog preegzistirajućeg općeg svjetonazora“.⁵ Iz ovog proističe da je prvi stil karakterističan za autoritarna i totalitarna društva, dok se drugi stil vezuje za evroatlantske demokratije. Osnovnu distinkciju između ova dva politička stila prema S. Verbi je moguće uočavati posredstvom prisutnog modela vjerovanja (zatvorenog ili otvorenog) i preovladavajućeg modela političkog ponašanja (instrumentalnog ili ekspresivnog/afektivnog). Otvorena vjerovanja podložna su lakšoj transformaciji koja nastaje pod uticajem otvorenog protoka informacija u političkoj interakciji i spremnosti na kompromis i konsenzus. Sa druge strane, političko ponašanje koje se manifestuje kroz svoju ekspresivnu ili instrumentalnu formu zapravo deskribira relaciju politike i cilja u smislu poimanja političke djelatnosti zbog nje same (politika zbog politike kao svojevrsni politički larpurlartizam), odnosno politike kao sredstva ostvarivanja nekih drugih relevantnih ciljeva života. S obzirom na to da politiku poimamo kao prevashodno interesnu djelatnost, uočljivo je da instrumentalni politički stil dominira savremenom političkom praksom. O takvim i sličnim poimanjima političke pragmatike, a u kontekstu nomenklature o političkim stilovima, R. Hariman je segmentirao četiri dominantna politička stila:

- a) realistički stil,
- b) dvorski stil,
- c) republikanski stil, i
- d) birokratski stil.⁶

U modernoj političkoj nauci okosnica realpolitike eksplicitno je obrazložena u Makijavelijevom *Vladaocu* čiji je politički stil kombinacijom osobina agresivnog, nasilnog, snažnog lava i

⁴ Vladimir Vujčić, *Politička kultura i socijalizacija*, Alinea, Zagreb, 1993, str. 16.

⁵ Ibidem, str. 16.

⁶ Opširnije u: Robert Hariman, *Political style: The Artistry of Power*, Paperback, University of Chicago, 1995, str. 4-6.

pritrvarne, lukave, prepredene lisice⁷ utemeljen na realpolitičkoj, racionalno-pragmatičnoj kalkulaciji zadobijanja i uvećanja ličnog političkog uticaja, centrifugalnog po svom karakteru, jer teži, ne libeći se, koristiti se svim raspoloživim sredstvima, osvajanju što većeg političkog radijusa moći i vlasti. On, vladalac, dakle, „potrebno je da je spreman da se upravlja prema tome kako mu vetar i promena sreće naređuju, da se ne odvaja od dobrog kad to može, ali i da ume da pribegne zlu ako to iziskuje potreba“.⁸ Neki od političkih eponima nastali su po uzoru na markantne političke ličnosti koje su obilježile cijelo jedno razdoblje, kao što je bonapartizam, jakobinizam, staljinizam, maoizam, tačerizam, reganizam, titoizam itd.

Dvorski stil je fokusiran na ličnost političara, njegove tjelesne i psihološke crte, njegovu osobnost, harizmatičnost koja se iščitava u estetici i pompeznosti njegovog nastupa, neverbalnoj komunikaciji, gestovima, ličnom šarmu, a što sugerise na proces personalizacije politike odnosno medijetizaciju političkih aktivnosti interpretiranih na način da se u fokus pred-meću simboličko-prodajne vrijednosti političkih subjekata, njihov stil i temperament koji daju specifičnu mirandu političkim akcijama i njihovim konzekvencijama (npr. politički imidž američkog predsjednika).

Republikanski stil, generiran iz vještine besjedništva i retorike starog Rima, razvija oratorsku virtuoznost u javnom prostoru, njegujući tehnike političko-diplomatskog pregovaranja, građanske vrline, kulturu civilnosti u savremenim parlamentarnim demokratijama.

Birokratski stil, pretpostavljajući strogu vertikalnu stratifikaciju društvenih veza i odnosa, preferira impersonalnost, pismenu korespondenciju, kancelarijski ethos u kome se subjektivnosti supsumiraju u sivilo kolektivismu, formalizam ili specifičnu *običajnost ureda, kancelarije* iz koje proističe inherentan stil ponašanja, komuniciranja i vladanja.

Dakako, navedene političke stilove u modernom političkom multiverzumu ne percipiramo individualno, kao samostalne, zasebne cjeline, već kao funkcionalnu kombinaciju različitih stilskih atribucija

⁷ Opširnije u: Nikolo Makijaveli, *Vladalac*, Glava XVIII, Beograd, Ušće, str. 73/74.

⁸ Ibidem, str. 75.

koje u zavisnosti od spleta različitih faktora, kao što su psihološke osobine ličnosti, preovladavajuća sistemska političko-ideološka orijentacija, politički interesi, motivi i ciljevi, dolaze do izražaja kako u individualnim političkim nastupima tako i u ponašanju političkih grupa, organizacija i institucija.

Politički skandali i afere kao dio političkog stila

Politički skandali i afere nerijetko potresaju političku pozornicu kako u zemljama zapadne demokratije tako i u fragilnim tranzicijskim društvima. Njihovo objelodanjivanje indikator je da demokratija i njeni korektivni mehanizmi funkcionišu, prije svega sudski sistem, mediji i javno mnijenje. Zapravo, kada je riječ o izgrađenoj demokratskoj političkoj kulturi, od javnog mnijenja se očekuje najviše. Način medijske interpretacije političkih afera i skandala ima odlučujući uticaj na način da li će i na koji način javno mnijenje odreagovati na formiranu političku situaciju kojom se pod lupu upitnosti stavljaju političke arete, u prvom redu moral, pravda i odgovornost, i da li će i kakve konsekvence ta reakcija imati na učesnike afera, odnosno političke partije (u širem kontekstu kompanije, specijalne interesne grupe i sl.), čije interese oni zastupaju. Kompromitujući politički potezi i, saglasno njima, stvoren negativni publicitet u većini slučajeva se negativno odražavaju na političku karijeru protagonista takvih dešavanja i/ili opadanje popularnosti političkih partija kojima pripadaju. U tom kontekstu za primjer se uzima afera Votergejt iz 1972. godine, u kojoj su, zahvaljujući novinarima Bobu Woodwardu i Carlu Bernštajnu, razotkrivene špijunske djelatnosti Nixonove administracije, što je za posljedicu imalo podnošenje ostavke američkog predsjednika. Njemački kancelar Helmut Kohl je 1998. godine u ime Hrišćansko-demokratske stranke (CDU), koja je u tom periodu bila u koaliciji sa Slobodnim demokratima (FDP), pokušao donijeti zakon o legalizaciji prislušivanja. Zakon je kod javnosti izazvao negativnu reakciju koja je doprinijela porazu CDU na izborima u Saksoniji⁹. Ili za primjer uzeti skandal „listopadsko iznenađenje“ kojim se navodi kako su „dužnosnici

⁹ <http://www.nin.co.yu/2002-08/0824486.html>

predsjedničke kampanje Ronalda Reagana, uključujući Henryja Kissingera, s Irancima potajno sklopili nagodbu taoci-za-oružje. Nagodbom je dogovoreno da će Iranci držati 52 Amerikanca kao taoce sve do kraja izborne kampanje, kako bi ponizili Cartera i time pridonijeli njegovu porazu na izborima. Taoci su naposljetku oslobođeni 20. siječnja 1981. godine, na dan inauguracije Ronalda Reagana za predsjednika SAD¹⁰.

Navedeni primjeri ukazuju na to da političke afere i skandali iz kriptopolitičkog podzemlja demokratije provociraju javno mnijenje da reaguje, involvira se u politički život, te podržava, osuđuje i/ili presuđuje političkim akterima zbog učinjenih političkih poteza koji teleološki adekvatnom medijskom prezentacijom po-primaju oblik političkog skandala ili afere.

Posljednja decenija prošlog vijeka stavila je tačku na bipolarni duel Istoka i Zapada, nezaustavljivo otvarajući proces amerikanizacije svjetskog poretka, konsolidaciju razvijenog Zapada u projekat EU, ratne drame na Balkanu i drobljenje kompozicije Varšavskog ugovora. Evroatlantska demokratija postavila je principe – orijentire za unutrašnju transformaciju društava koja su prelazila sa planske na tržišnu privredu. Međutim, taj proces, koji je još u toku, nije tekao bez širih i dugoročnih društvenih konsekvenci. Najveći ceh (pored istorijski posmatrano siromašnih zemalja Afrike i Latinske Amerike) platile su zemlje zapadnog Balkana. Na tim prostorima ratna drama iznjedrila je novu političku strukturu koja je profilirala poslijeratne tranzicijsko-privatizacijske procese. Ta nova politička struktura vlastitu političku egzistenciju održava retorikom diskreditacije različitosti i političkog cinizma.

Zasnovana na logici nepoštovanja političkog legitimiteta (afirmacija i uvažavanje interesa cjeline političke zajednice), nova politička oligarhija motivisana je ličnim (parcijalnim) interesom i uspjehom. Njeni pripadnici su „ljudi s ugledom i građanskim zanimanjem koji odjednom hoće biti političari“.¹¹ Analiza njihovih

¹⁰ L. Goodman prema: E. Zgodić, *Multiverzum vlasti – za novu kratologiju*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2009, str. 292.

¹¹ Slavo Kukić, *Tranzicija kao pretpostavka utemeljenja nove političke klase u BiH*, u: Status magazin za političku kulturu i društvena pitanja, broj 7, ožujak/travanj, Mostar, 2005, str. 76.

javnih nastupa i izjava ukazuje na to da se politička komunikacija pretežno svodi na oholost, bahatost, međusobne prijetnje i uvrede političara koji ugroženost svojih ličnih i partijskih interesa, na taj način, podvode pod frazu ugroženog javnog interesa, odnosno interesa određene socijalne kategorije ili ugroženost nacionalnog interesa. U takvoj situaciji afere i skandali dobijaju karakter načina vladanja i političkog stila, a politika se pervertira u kriptopolitiku koja projicira „mimikriju fakata i premrežavajući socijalnu zbilju ideološkim maglinama, zapravo, odvikava građane od ethosa autonomije: da slobodno i kritički misle te tako anulira temeljne pretpostavke na osnovu kojih mogu, vlastitom rasudnom moći, reflektirati i zaključivati o stvarima vlasti, države i politike uopće“.¹² Afere i skandali „se oslanjaju na politiku jednostavnih osjećaja, kao što su užitak za voajera, zgražanje moralista, zavist ljubomornog, pa čak i gađenje osjećajnog. Korištenje skandala u javnom životu jednako je stranici crne hronike koja, ako je dobro vođena, pomaže brojnim novinama da prevladaju teška razdoblja“.¹³

Osnovna tri elementa političke afere prema I. Vujačiću su:

- a) razotkrivanje afere (sumnjiv je onaj koji ukazuje na aferu, a ne akteri afere),
- b) predimenzioniranje/minimiziranje značaja afere (zavisno od političkog interesa), i
- c) zaboravljanje afere (kada više ne donosi političke poene)¹⁴.

Funkcija političke afere i skandala u postkomunističkim zemljama je povećanje nepovjerenja prema institucijama vlasti i održavanje što veće distance između homogeni(zirajući)h nacionalnih interesa u cilju opstojnosti vlastite političke egzistencije. Konsekventno tome, javnost se parcijalizuje, javno mnijenje ne postoji, raste broj političkih apstinenata, atrofiraju korektivni civilno-demokratski mehanizmi, dok, sa druge strane, pripadnost određenoj političkoj strukturi utiče na preraspodjelu radnih mjesta, javnih funkcija,

¹² Esad Zgodić, O pervertiranju politike, u: Status magazin za političku kulturu i društvena pitanja, broj 10, jesen, 2006, str. 168.

¹³ Phillippe Braud, Vrt demokratskih delicija, Disput, Zagreb, 2004, str. 44.

¹⁴ Ilija Vujačić, Afere kao politički stil, Prizma – mesečne političke analize, Centar za liberalno demokratske studije, Beograd, 2004, str. 10-15.

poslovnu prohodnost, sistem nagrađivanja i sl. Uz sve to ide i prepoznatljiv stil palanaštva kao „obrazac koji treba podržati svojim životom, u koji treba bukvalno ugraditi život koji dolazi posle tog obrasca“.¹⁵ Palanački stil je stil apsolutne javnosti, apsolutnog uvida u sve, brisanje granica između javnog i privatnog (intimnog), uzvišenog i prizemnog, moralnog i nemoralnog. „U svetu palanke, važnije je dobro se držati ustaljenog običaja nego biti ličnost. Sve što je pretežno lično, individualno (ma u kom pravcu) nepoželjno je pre svega zato što je obećanje ‘sveta’, kao čiste negacije palanke, dakle, obećanje stilske polivalencije, a ova polivalencija je, za palanački duh, čisto otelotvorenje kakofonije, muzika samog pakla.“¹⁶

Politički temperament

Prema M. Diveržeu pojam temperamenta u politiku se uvodi iz socijalne psihologije u cilju eksplanacije antagonizama i rascjepa u aksiološkom habitusu koji nastaju kao konsekvencija individualnih sklonosti i psihološkog portreta ličnosti. Generalno posmatrajući, temperament karakterišu četiri primarne atribucije: brzina izmjenjivanja emocija (eksplozivnost), intenzitet emocija, opšti ton raspoloženja (optimističan, pesimističan, depresivan) i manifestovanje emocija (introvertnost i ekstrovertnost). Među prvim pokušajima dovođenja u vezu karakterističnih crta ličnosti i političkog ponašanja, pojam temperamenta se redukovao na korelaciju osnovnih tipova ličnosti u psihologiji (sangvinik, kolerik, flegmatik i melanholik) i njima izvedenim i primjerenim načinima reagovanja.

Primarni tip	Emotivnost	Aktivnost	Karakteristično obilježje
sangvinik	-	+	oportunist
nervozni	+	-	anarhičan
klerik	+	+	lider, orator
bezoblični	-	-	umjeren

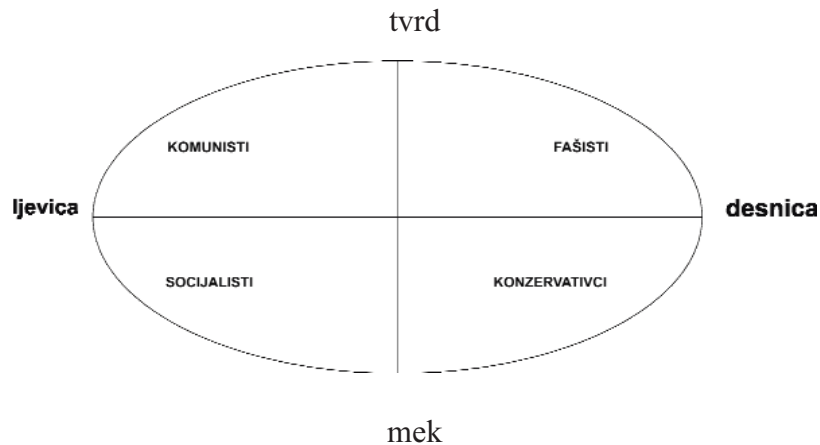
¹⁵ Radomir Konstantinović, *Filosofija palanke*, Nolit, Beograd, 1981, str. 20.

¹⁶ Ibidem, str. 10.

Sekundarni tip	Emotivnost	Aktivnost	Karakteristično obilježje
apatičan	-	-	konzervativan
sentimentalan	+	+	revolucionarist
strastven	+	+	autoritativan
flegmatičan	-	-	regulator antagonizama

Dalja istraživanja političkog temperamenta ovaj pojam su dovela u vezu sa teorijom političkog bihevizma koja analizira i objašnjava na koji način pojedinac reaguje u interakcionom multiverzumu odnosa referentnog socio-političko-ideološkog sistema. U skladu s tim, politički temperamenti su analizirani analogno osnovnim političkim ideologijama: konzervativizam (zalaganje za tradiciju i perzistenciju referentnog političko-socijalnog poretka), liberalizam (zalaganje za modernizaciju i slobodarski okvir demokratije) i revolucionarizam (potpuna transformacija postojećeg političko-socijalnog sistema).

U svojim istraživanjima socijalni psiholog H. Eysenck je utvrdio dvije koordinate prema kojima je klasičnu podjelu na političku ljevicu i desnicu diferencirao na sljedeći način:

Polarizacija „tvrđ – mek“ ukazuje na političku egzistenciju dijadičkog para desnice i ljevice iz kojeg proističe podjela na radikalne i konzervativne političke elemente. U „tvrđa“, međusobno konfrontirana politička jezgra, ubrajaju se komunisti i fašisti, dok se u „meka“ jezgra ubrajaju socijalisti i konzervativci.

Eysenckova podjela međutim ima dvije vrste primjedbi. Prva primjedba se odnosi na neprecizirano značenje diferencijacije tvrd – mek, da li se navedena polarizacija odnosi na sociološke ili psihološke razlike. U političkoj praksi nikako ne možemo prihvatiti redukovanu klasifikaciju na isključivo četiri tipa ličnosti (komunist, fašist, socijalist, konzervativac) zanemarujući pritom razlike u socijalnom položaju, životnom standardu i drugim socijalnim kategorijama. Daljom analizom binarnog para tvrd – mek stiče se utisak da se primarno radi o moralnim, svjetonazorskim konfrontacijama, dok su političke konfrontacije sekundarne, izvedene iz ovih prvih. U kategoriju „tvrdih“ ubrajaju se osobe sa izrazito snažnim i disciplinovanim duhom, dok bi kategorija „mekoće“ označavala „religiozni duh i moral, u jednoj protestantskoj koncepciji, veoma individualistički, zasnovana na volji svakog pojedinca da ispuni svoj zadatak, bez spoljne prinude“.¹⁷

U pluriverzumu demokratskog društva, kako je to primijetio N. Bobio u svojoj studiji *Desnica i ljevica*, centriranje problema u vidu antiteza ili-ili (ili desnica ili ljevica) postalo je neopravdano s obzirom na to da se u političku praksu involvira posredovani prostor – tertium quid (centar), koji prvobitan dijadički par proširuje na trijadičnu strukturu, zadržavajući pritom vlastitu egzistenciju. Uočavanjem tog posredovanog prostora omogućava se razlikovanje centra bližeg ljevici od centra bližeg desnici, te na taj način unutar ljevice umjerenu ljevicu, odnosno unutar desnice umjerenu desnicu. Iskristalisana trijada ljevica-centar-desnica time dobija pentijadnu osnovicu i dalje se širi na ljevicu-umjerenu ljevicu-centar-umjerenu desnicu-desnicu. Kriterijumi diferenciranja uslovljeni su akceptiranjem specifičnog svjetonazora koji uključuje posredovane kategorije vrednovanja društvenih ne-jednakosti i relacije između slobode i autoriteta. Shodno tome, umjereniji politički temperament posjeduju oni politički subjekti koji u političkoj praksi preferiraju i zalažu se za svrhu opšteg dobra i suživota, vrijednosti koje integrišu članove nekog društva, kompromis i kulturu konsenzusa, dok one

¹⁷ Moris Diverže, *Uvod u politiku*, Savremena administracija, Beograd, 1966, str. 34.

političke subjekte koji teže naglašavanju razlika i radikalnoj socijalnoj udaljenosti članova nekog društva karakteriše ekstremnija politička retorika i njoj inherentan naglašeniji temperament.

Ako se kriterijum razlikovanja desnice od ljevice sastoji u različitom vrednovanju ideje jednakosti i ako se kriterijum diferencijacije umjerenog od ekstremnog desnog krila kako desnice tako i ljevice sastoji u različitom stavu spram slobode, onda se spektrom u koji se pozicioniraju političke doktrine i pokreti može shematski prikazati u četiri dijela:

- a. Na krajnjoj su ljevici pokreti koji su istovremeno i egalitarni i autoritarni, a njihov najprimjereniji egzemplum je jakobinizam.
- b. Na lijevom centru su doktrine i pokreti koji su istovremeno i egalitarni i slobodarski, a danas se za njih koristi izraz liberalni socijalizam kako bismo uključili sve socijaldemokratske stranke nezavisno od njihovih političkih praksi.
- c. Na desnom centru su učenja i pokreti što su istovremeno i slobodarski i neegalitarni, gdje se ubrajaju konzervativne stranke koje se od reakcionarne desnice razlikuju po svojoj priklonjenosti demokratskom metodu, ali se u pogledu ideala jednakosti zalažu isključivo za jednakost pred zakonom, što znači samo dužnost suca da nepristrasno primjenjuje zakone, te za jednaku slobodu – minimalni egalitarizam.
- d. Na krajnjoj su desnici antiliberale i antiegalitarne doktrine i pokreti kao što su fašizam i nacizam.¹⁸

Treba istaći da pojam političkog temperamenta još nije dovoljno istražen u savremenoj politološkoj literaturi kao samostalan fenomen koji upotpunjuje analitičko-interpretativni okvir političke kulture, već se dovodi u relacije sa ideološko-programskim manifestacijama raznovrsnih političkih subjekata ili u relaciju sa javnim nastupima pojedinaca u političkoj praksi.

Kada je riječ o javnim političkim istupima pojedinaca politički temperament se veže uz emocionalni aspekt ličnosti, odnosno intenzitet emocionalnog uzbuđenja i manifestovanja emocija u

¹⁸ Opširnije u: Norberto Bobio, *Desnica i ljevica*, Feral Tribun, Split, 1998.

političkom *raz*-govoru ili retorici koja pretenduje s ciljem da uzbudi, pokrene, zatalasa, isprovocira, mobilizuje javnost da *od*-reaguje na određeni način ili da odgodi reakciju, pasivizira je, odnosno emocionalno hibernira. Ekstremniji pojedinci i politički lideri stoga se u politički vokabular neće libiti da uvedu crno-bijele slike političkih prijatelja i neprijatelja analogno K. Schmidtovoj diferencijaciji ovih kategorija, a u cilju osvajanja ili augmentacije političke moći sa pretenzijom na osvajanje apsolutne političke vlasti. Personalno-psihološko lice ovakvih i sličnih pojedinaca u politici vežemo uz pojam egokrata. U ovu problematiku uranjamo oslonjeni na E. Zgodića koji apostrofira: „Egokrate su u politici nezajažljivo opsjednute htijenjem vlasti i sticanjem moći: sa svojom psihomentalnom orijentacijom na moć egokrat je osoba koja je ‘...nesputano i sebično usmjerena na jačanje vlastite pozicije...(ona)...uživa utjecati na druge, kontrolirati ih i prisiljavati jer pritom doživljava svoju vlastitu snagu‘.“¹⁹ Politički temperament egokrata projicira i specifičan politički stil koji začarava, zavodi, manipulira i instrumentalizira kognitivno-afektivno-konativnu subjektivnost koja se redukuje i granulira na nivo konformističko-snihodljivog trabanta egokratskog politikanstva. Kako ističe E. Zgodić: „umjesto da osmišlja politički program te se izlaže rizicima njegovih (ne)ozbiljenja, egokrat je – suočen sa kritikom vlastita političkog držanja – opsjednut izazivanjem ganutljive sentimentalnosti i produkcije suzne prisnosti prema sebi. Zna, prema tome, egokrat odglumiti ili, pak, istinski doživjeti ljudske slabosti: umjesto rasprave s kritičarima – brani se tako što razgolićuje bestidno vlastitu intimu i irelevantnu privatnost s plačnim grcajem u grlu, a on je, taj grcaj, kad to zatreba u škripcu, zapravo, glavni protuargument. Nema, dakle, dijaloga – brani se i napada sentimentalnom intimizacijom politike: pobjeda po svaku cijenu – to je njegov stil, a on jest i izvorište pohlepne moći nad ljudima“.²⁰

Za razliku od harizmatičke subjektivizacije politike koja aplazivno akcentuje emocionalno angažovaniji i izraženiji politički temperament, racionalno konstruktivnija politička orijentacija i stil

¹⁹ Esad Zgodić, *Multiverzum vlasti: za novu kratologiju*, cit. *djelo*, str. 133.

²⁰ *Ibidem*, str. 134.

su primjereniji pojedincima koji posjeduju sposobnost emocionalne kontrole, odnosno koji su neharizmatični, nenametljivi, odgovorni, usmjereni na konkretnu političku zadaću, kooperativni su i izbjegavaju negativnu političku retoriku.

Interesantna dimenzija u proučavanju političkog temperamenta, ali kojoj pristupamo sa dosta opreza i naučne objektivnosti, jesu izučavanja nacionalnog temperamenta, odnosno kulturno-antropološke i sociopsihološke studije o nacionalnom karakteru velikih sila koje su participirale u Drugom svjetskom ratu (SAD, Velika Britanija, Njemačka i Italija) aktualizovane u radovima M. Mead, P. Lazarsfelda, E. Froma. Naučna vigilancija prilikom analize iznijetih teza i podataka u ovim studijama i pokušaja da se iz pozicije savremenosti vrše ista ili slična istraživanja, analize, ekspanacije nacionalnog temperamenta i karakterologije naroda, neophodna je iz razloga što se lako može zapasti u zamke etno-karakterologija, generalija, stereotipa i predrasuda o jednom narodu, odnosno pribjeći neopravdanoj kolektivizaciji autonomnih subjektivnosti, a što u krajnjem slučaju vodi pogrešnim redukcionističkim predstavama i negativnom znanju o ethnosu ili nacioni u cjelini. U nekim savremenim lingvističkim studijama temperament naroda se nastoji povezati sa *leksikografskim* stilom jedne zemlje. U tom kontekstu jezikoslovac i leksikograf T. Ladan ističe sljedeću anegdotu: „Različitim ljudima je dano da napišu nešto o slonu. Čovjek iz socijalističke kulture, recimo Rusije, rekao je da je slon jako dobar radnik i stoga je napisao rad na temu Znanost o slonovima kao radnicima. Nijemac je napisao Uvod u opću teoriju o bivstvu slona, Talijan esej Slonovi i muzika, a Francuz Slonovi i ljubav.“²¹ U ovom kontekstu lingvistička ekspresija temperamenta dijelom je refleksija matične, ali i političke kulture jednog društva.

U glasovitom djelu *Karakterologija Jugoslovena* V. Dvorniković metonimički piše o temperamentu južnoslavenskih naroda kao politički strastvenih naroda s pokušajem otklona od popularne ili polunaučne psihologije rasa. Naglasak je stavljen na suštinska psihološka obilježja *jugoslovenskog čovjeka* s obzirom na geo-

²¹ Definicije riječi ovise o temperamentu naroda, tekst preuzet iz dnevnih novina Vjesnik, 16. januara 2007, str. 22.

grafsko podneblje i istorijske uslove njegovog razvoja te specifičnosti imanentnih antropoloških osobina i socio-kulturnih običajnosti. U Heraklitovom duhu *Ethos Anthropos Daimon* može se istaći da na prostorima bivše Jugoslavije i unutar mikrokosmosa trijadne, a jedne bosanske *krčme-kavane-mehane* «provejava ono bolno, neizrecivo, melanholično, gotovo fatalističko osećanje života, ali i specifičan inat, zlopamćenje, sladostrastvena osveto-ljubljivost i ironija, sklonost satiri i sarkazmu»²², svi utkani i međusobno protkani u ćudljivi i zamršeni bosanski temperament, pa otuda percipiramo i neka od obilježja aktuelne politike, ali i svakodnevnog života.

Literatura

Knjige:

1. Beyme von, Klaus, *Suvremene političke teorije*, (1977), Stvarnost, Zagreb
2. Bobio, Norberto, *Desnica i ljevica*, (1998), Feral tribun, Split
3. Braud, Phillippe, *Vrt demokratskih delicija*, (2004), Disput, Zagreb
4. Diverže, Moris, *Uvod u politiku* (1966), Savremena administracija, Beograd
5. Dvorniković, Vladimir, *Karakterologija Jugoslovena*, (1990), izdanje iz 1939, Prosveta, Beograd-Niš
6. Hariman, Robert, *Political style: The Artistry of Power*, (1995), Paperback, Chicago
7. Konstantinović, Radomir, *Filozofija palanke*, (1981), Nolit, Beograd
8. Makijaveli, Nikolo, *Vladalac*, (2006), Ušće, Beograd

²² Opširnije u: Dvorniković, Vladimir, *Karakterologija Jugoslovena* (1990) izdanje iz 1939, Prosveta, Beograd-Niš.

9. Vujčić, Vladimir, *Politička kultura i socijalizacija*, (1993), Alinea, Zagreb
10. Zgodić, Esad, *Multiverzum vlasti: za novu kratologiju* (2009), Fakultet političkih nauka, Sarajevo

Časopisi:

1. Kukić, Slavo, *Tranzicija kao pretpostavka utemeljenja nove političke klase u BiH*, Status – magazin za političku kulturu i društvena pitanja, (2005), broj 7, Mostar
2. Vujačić, Ilija, *Afere kao politički stil*, (2004), Prizma – mesečne političke analize, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd
3. Zgodić, Esad, *O pervertiranju politike*, Status – magazin za političku kulturu i društvena pitanja, (2006), broj 10, Mostar
4. *Definicije riječi ovise o temperamentu naroda*, Vjesnik od 16. januara 2007.

Internet:

1. <http://www.nin.co.yu/2002-08/0824486.html>